

ΜΠΕΣΤ ΣΕΛΕΡ ΤΩΝ NEW YORK TIMES

Το καλύτερο πολιτικό βιβλίο του 2018.

Philadelphia Inquirer

Daniel
Ziblatt

Steven
Levitsky

Πώς
πεθαίνουν
οι
δημοκρατίες

Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	11
1. Μοιραίες συμμαχίες.....	25
2. Φρουροί της δημοκρατίας στις Ηνωμένες Πολιτείες.....	56
3. Η μεγάλη ευθύνη των Ρεπουμπλικάνων.....	85
4. Υποσκάπτοντας τη δημοκρατία.....	110
5. Τα προστατευτικά κιγκλιδώματα της δημοκρατίας.....	147
6. Οι άγραφοι κανόνες της αμερικανικής πολιτικής.....	175
7. Η απαξίωση των θεσμών.....	215
8. Ο Τραμπ και τα προστατευτικά κιγκλιδώματα.....	260
9. Μπορεί να σωθεί η δημοκρατία μας;.....	302
Ευχαριστίες.....	341
Ευρετήριο.....	343
Σημειώσεις.....	355

Εισαγωγή

Κινδυνεύουν οι δημοκρατικοί μας θεσμοί; Να μια ερώτηση που ποτέ δεν φανταζόμασταν πως θα τη θέταμε στον εαυτό μας. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια οι επιστημονικοί μας προβληματισμοί, τα κείμενα και οι παραδόσεις μας αφορούσαν τα πάθη και τις αποτυχίες της δημοκρατίας αλλού, στην Ευρώπη της σκοτεινής δεκαετίας του 1930 ή στη Λατινική Αμερική της δεκαετίας του 1970. Επί χρόνια μελετούσαμε νέες μορφές αυταρχισμού σε όλη την υφήλιο. Έτσι, με τον καιρό, το ερώτημα γιατί και πώς πεθαίνουν οι δημοκρατίες κατέληξε να μας στοιχειώνει επαγγελματικά και όχι μόνο.

Όμως, να που τώρα το ενδιαφέρον μας τείνει να στραφεί στην ίδια μας τη χώρα. Τα τελευταία περίπου δύο χρόνια βλέπουμε να γίνονται και να λέγονται στις Ηνωμένες Πολιτείες πρωτοφανή πράγματα, τα οποία σε άλλες χώρες έχουν αποδειχθεί προάγγελοι κινδύνων και περιπετειών για τη δημοκρατία. Όπως και πολλούς άλλους Αμερικανούς πολίτες, «μας ζώνουν τα φίδια», έστω και αν προσπαθούμε να καθουσιάσουμε εαυτούς και αλλήλους ότι *αυτά τα πράγματα είναι αδιανόητα σε μια χώρα όπως η δική μας*. Άλλωστε, παρότι είναι γνωστό πόσο εύθραυστο πολίτευμα είναι η δημοκρατία, η δική μας ειδικά αποδείχθηκε μέχρι σήμερα, όποτε χρειάστηκε, ανθεκτι-

κή. Το σύνταγμά μας, η πίστη μας στις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας, η ρωμαλέα μεσαία τάξη μας, το σχετικά υψηλό βιοτικό και μορφωτικό επίπεδο του αμερικανικού λαού, η άνθηση και η ποικιλομορφία του ιδιωτικού τομέα στη χώρα μας είναι παράγοντες που λειτουργούσαν παραδοσιακά σαν αντισώματα στον κίνδυνο εκτροπής από τις αρχές της δημοκρατίας και το δημοκρατικό πολίτευμα.

Και όμως, να που ανησυχούμε. Υπάρχουν σήμερα στη χώρα μας πολιτικοί που αντιμετωπίζουν τους αντιπάλους τους ως εχθρούς, πιέζουν και εκφοβίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, απειλούν ακόμα και να αγνοήσουν τα αποτελέσματα κάποιων εκλογικών αναμετρήσεων. Προσπαθούν να κάμψουν τις αντιστάσεις θεσμικών αναχωμάτων και αντίβαρων όπως είναι η Δικαιοσύνη, οι υπηρεσίες πληροφοριών, οι ανεξάρτητες αρχές. Οι επιμέρους πολιτείες της χώρας μας, τις οποίες ο επιφανής νομικός Louis Brandeis είχε αποκαλέσει κάποτε «εργαστήρια δημοκρατίας», διατρέχουν σήμερα τον κίνδυνο να εξελιχθούν σε εργαστήρια αυταρχικής διακυβέρνησης, καθώς οι κατά τόπους αξιωματούχοι δεν διστάζουν να αλλάξουν ακόμα και τους κανόνες της εκλογικής διαδικασίας (δικαιούχοι ή μη ψήφου, χάραξη των εκλογικών περιφερειών κ.λπ.), προκειμένου να παρατείνουν την παραμονή τους στην εξουσία. Επιπλέον, το 2016, για πρώτη φορά στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών, εκλέχθηκε πρόεδρος ένας άνθρωπος χωρίς καμιά εμπειρία στην άσκηση δημόσιου λειτουργήματος, με αυταρχικές τάσεις και ελάχιστο σεβασμό προς τα συνταγματικά δικαιώματα των Αμερικανών πολιτών.

Τι σημαίνουν και πού οδηγούν όλα αυτά; Μήπως μία από τις πιο παλιές και πιο πετυχημένες δημοκρατίες του πλανήτη

έχει μπει σε τροχιά παρακμής, ικανής να οδηγήσει ακόμα και στην κατάλυσή της;

Το μεσημέρι της 11ης Σεπτεμβρίου 1973, έπειτα από μια περίοδο έντασης στους δρόμους του Σαντιάγο, το νεοκλασικού ρυθμού προεδρικό μέγαρο, στο κέντρο της πόλης, βομβαρδίστηκε. Ο Σαλβαδόρ Αλιέντε, που είχε εκλεγεί πρόεδρος της Χιλής πριν από περίπου τρία χρόνια ως επικεφαλής ενός συνασπισμού της αριστεράς, έδινε απελπισμένη μάχη κατά των στασιαστών, οχυρωμένος στο Λα Μονέδα – όπως ήταν το όνομα του προεδρικού μεγάρου. Είχε προηγηθεί παρατεταμένη περίοδος οικονομικής κρίσης, κοινωνικής αναταραχής και πολιτικής δυσλειτουργίας. Για τον Αλιέντε, ο οποίος είχε δηλώσει ότι δεν επρόκειτο να παραιτηθεί πριν ολοκληρώσει την αποστολή που του είχε αναθέσει ο λαός της Χιλής, η στιγμή της αλήθειας είχε φτάσει. Με επικεφαλής τον στρατηγό Λουγκούστο Πινοσέτ, οι ένοπλες δυνάμεις είχαν αποφασίσει να πάρουν την τύχη της χώρας στα χέρια τους – ό,τι και αν σήμαινε αυτό. Νωρίς το πρωί της μοιραίας εκείνης μέρας ο Αλιέντε είχε απευθύνει ραδιοφωνικό μήνυμα, ζητώντας από τους πολυάριθμους οπαδούς του να υπερασπιστούν τη δημοκρατία, βγαίνοντας και στους δρόμους εν ανάγκη. Ωστόσο, ήταν ήδη αργά: σε λίγες ώρες ο Αλιέντε ήταν νεκρός και η δημοκρατία στη Χιλή είχε καταλυθεί, καθώς ακόμα και η προεδρική φρουρά τον είχε εγκαταλείψει για να προσχωρήσει στους στασιαστές.

Αυτό ήταν επί χρόνια το κλασικό μοντέλο ανατροπής και κατάλυσης μιας δημοκρατίας: με τη χρήση βίας, και μάλιστα

ένοπλης. Κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου τα στρατιωτικά πραξικοπήματα ήταν αρκετά συχνό φαινόμενο: Αργεντινή, Βραζιλία, Δομινικανή Δημοκρατία, Γουατεμάλα, Περού, Ουρουγουάη, Πακιστάν, Ταϊλάνδη, Νιγηρία, Γκάνα, Τουρκία, Ελλάδα είναι μερικές μόνο από τις χώρες που είχαν παρόμοια εμπειρία. Πρόσφατα πάλι, στρατιωτικά πραξικοπήματα ανέτρεψαν τον πρόεδρο Μόρσι στην Αίγυπτο, το 2013, και την πρωθυπουργό Σιναουάτρα στην Ταϊλάνδη, το 2014. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, και άλλες ακόμα, η δημοκρατία καταλύθηκε βιαίως, με τα όπλα.

Υπάρχει, όμως, και άλλος τρόπος για να καταλυθεί η δημοκρατία, λιγότερο δραματικός αλλά εξίσου μοιραίος. Μπορεί μια δημοκρατία να πεθάνει στα χέρια όχι ενός στασιαστή στρατηγού αλλά ενός εκλεγμένου ηγέτη, προέδρου ή πρωθυπουργού, ο οποίος υποσκάπτει και τελικά ακυρώνει αυτές καθαυτές τις διαδικασίες που τον έφεραν στην εξουσία. Σε ορισμένες περιπτώσεις η δημοκρατία καταλύεται σχεδόν αμέσως, όπως συνέβη το 1933 με τον Χίτλερ και με πρόσχημα τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ· κατά κανόνα, ωστόσο, η διάβρωση και η κατάλυση της δημοκρατίας είναι σταδιακή.¹

Στη Βενεζουέλα, λόγου χάριν, ο Ούγκο Τσάβες άρχισε την πολιτική του σταδιοδρομία στρεφόμενος κατά της διεφθαρμένης πολιτικής ελίτ, με την υπόσχεση μιας πιο «γνήσιας» δημοκρατίας, πιο φιλικής προς τον λαό, και με τη βοήθεια των πόρων που εξασφάλιζε στη χώρα του το πλούσιο σε πετρέλαιο υπέδαφός της. Επωφελούμενος από την οργή πολλών συμπατριωτών του κατά των έως τότε κομμάτων εξουσίας, ο Τσάβες εκλέχθηκε πρόεδρος της Βενεζουέλας το 1998. Όπως είχε πει μια ψηφοφόρος το βράδυ εκείνων των εκλογών: «Η δημοκρα-

τία μας είναι μολυσμένη και ο Τσάβες είναι το μόνο αντιβιοτικό που διαθέτουμε».²

Όταν ο Τσάβες ήρθε στην εξουσία, αρχικά σεβάστηκε τους δημοκρατικούς θεσμούς. Το 1999 προκήρυξε εκλογές για συντακτική συνέλευση, τις οποίες και κέρδισαν πανηγυρικά οι φιλικές προς αυτόν δυνάμεις. Το νέο σύνταγμα που ψηφίστηκε δεν ξέφυγε από το δημοκρατικό πλαίσιο. Ακολούθησαν προεδρικές και βουλευτικές εκλογές το 2000, τις οποίες επίσης κέρδισαν ο Τσάβες και οι σύμμαχοί του. Τα στοιχεία λαϊκισμού στη διακυβέρνηση της χώρας προκαλούσαν ολοένα και εντονότερες αντιδράσεις. Μάλιστα, τον Απρίλιο του 2002 έγινε απόπειρα ανατροπής του με συμμετοχή και μονάδων του στρατού. Ωστόσο, η απόπειρα απέτυχε και ο Τσάβες αναδείχθηκε από αυτή την περιπέτεια πιο ισχυρός και χωρίς πια να αμφισβητείται η δημοκρατική του νομιμοποίηση.

Τα πρώτα βήματα του Τσάβες προς τον αυταρχισμό έγιναν το 2003. Καθώς η υποστήριξη προς το πρόσωπό του είχε αρχίσει να φθίνει, κατάφερε να μεταθέσει το δημοψήφισμα που προωθούσε η αντιπολίτευση, και που θα μπορούσε να οδηγήσει στην καθαίρεσή του, για τον επόμενο χρόνο, το 2004, οπότε η άνοδος των τιμών του πετρελαίου τον έφερε σε πλεονεκτική θέση έναντι όσων τον αμφισβητούσαν. Την ίδια χρονιά, το 2004, η κυβέρνηση έβαλε σε «μαύρη λίστα» όσους είχαν υπογράψει το αίτημα για δημοψήφισμα το 2003 και φρόντισε να αποκτήσει τον έλεγχο του Ανώτατου Δικαστηρίου της χώρας. Μετά και την εκ νέου εκλογή του στο αξίωμα του προέδρου, το 2006, ο Τσάβες σκλήρυνε ακόμα περισσότερο τη στάση του απέναντι σε κάθε αντίθετη φωνή· έκλεισε, έτσι, έναν από τους πιο δημοφιλείς τηλεοπτικούς σταθμούς, συνέλαβε ή εξόρισε

ηγέτες της αντιπολίτευσης, δικαστές και δημοσιογράφους, με αυθαίρετες κατά κανόνα κατηγορίες, ενώ φρόντισε να καταργηθούν και τα χρονικά όρια της παραμονής στην προεδρία, ώστε να μπορεί να παραμείνει για απεριόριστο διάστημα στην εξουσία. Στις προεδρικές εκλογές του 2012 ο Τσάβες, που έπαυσε ήδη από καρκίνο, ήταν πάλι ο νικητής, και μάλιστα αυτή τη φορά έχοντας ήδη αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο του κρατικού μηχανισμού και των περισσότερων μέσω ενημέρωσης.

Ο Τσάβες πέθανε το 2013. Τον επόμενο χρόνο ο διάδοχός του Νικολάς Μαδούρο κέρδισε μια ακόμα αμφιλεγόμενη προεδρική εκλογή, έχοντας ήδη φροντίσει να συλλάβει και να φυλακίσει έναν από τους ηγέτες της αντιπολίτευσης. Η νίκη, πάντως, της αντιπολίτευσης στις βουλευτικές εκλογές του 2015 φάνηκε να διαψεύδει εκείνους που υποστήριζαν ότι η Βενεζουέλα είχε πάψει να είναι χώρα όπου λειτουργούσαν οι δημοκρατικοί θεσμοί. Το 2017 όμως, όταν τις εξουσίες του Κογκρέσου σφετερίστηκε η απόλυτα ελεγχόμενη από το καθεστώς μονοκομματική συντακτική συνέλευση, ήταν πλέον φανερό πως, περίπου δύο δεκαετίες αφότου ο Τσάβες είχε εκλεγεί για πρώτη φορά πρόεδρος της χώρας, η Βενεζουέλα είχε πάψει να είναι δημοκρατική χώρα.

Να, λοιπόν, πώς πεθαίνουν οι δημοκρατίες. Οι στιγμές δικτατορίες, στρατιωτικές, φασιστικές ή κομμουνιστικές, είναι πλέον λίγες, τουλάχιστον σε μεγάλα τμήματα της ανθρωπότητας.³ Τα στρατιωτικά πραξικοπήματα και άλλες μορφές βίαιης κατάληψης της εξουσίας γίνονται όλο και πιο σπάνια. Οι δημοκρατίες εξακολουθούν ωστόσο να καταλύονται, να «πεθαίνουν», με άλλον όμως τρόπο. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν είναι τόσο οι στρατιωτικοί που πρωταγωνιστούν

στην κατάλυση της δημοκρατίας όσο οι ίδιοι οι εκλεγμένοι ηγέτες.⁴ Αυτή είναι η περίπτωση όχι μόνο της Βενεζουέλας και του Τσάβες αλλά και χωρών όπως η Γεωργία, η Ουγγαρία, η Ρωσία, η Ουκρανία, η Πολωνία, η Τουρκία, το Περού, η Νικαράγουα, οι Φιλιππίνες, η Σρι Λάνκα. Η παρακμή, η «αποψίλωση» της δημοκρατίας αρχίζει στις μέρες μας από την κάλπη.

Ο εκλογικός δρόμος προς την κατάλυση της δημοκρατίας είναι και πιο ύπουλος ίσως. Με το πραξικόπημα του Πινοσέτι ο θάνατος της δημοκρατίας στη Χιλή ήταν ακαριαίος και οφθαλμοφανής. Το προεδρικό μέγαρο στις φλόγες συμβόλιζε και συμπύκνωνε με τον πιο απόλυτο τρόπο τα γεγονότα. Ο πρόεδρος ήταν νεκρός, ενώ υπήρχαν βέβαια και άλλες περιπτώσεις όπου η μοίρα του προέδρου ήταν η φυλάκιση ή η εξορία. Το σύνταγμα καταλυόταν, πλήρως ή εν μέρει. Η «εκλογική οδός» δεν περιλαμβάνει τίποτε από αυτά: Δεν υπάρχουν άρματα μάχης στους δρόμους, δεν καταλύεται το σύνταγμα, οι πολίτες εξακολουθούν να καλούνται στις κάλπες· ενώ η δημοκρατία έχει μετατραπεί σε νεκρό γράμμα, τα καθεστώτα διατηρούν τη δημοκρατική τους πρόσοψη.

Αρκετές από τις απόπειρες κατάλυσης της δημοκρατίας είναι «νόμιμες», με την έννοια ότι έχουν την έγκριση εκλεγμένων νομοθετικών σωμάτων ή γίνονται αποδεκτές από τα (ανώτατα) δικαστήρια. Μάλιστα, συχνά παρουσιάζονται σαν προσπάθειες για μια «καλύτερη», «πιο αποτελεσματική» δημοκρατία, η οποία θα βελτιώσει τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης, θα καταπολεμήσει τη διαφθορά, θα επιτρέψει αυθεντικότερες μορφές έκφρασης της λαϊκής βούλησης. Οι εφημερίδες εξακολουθούν να κυκλοφορούν, αλλά κατά κανόνα είτε ελέγχονται άμεσα από την εξουσία είτε ζουν υπό τη δαμόκλειο σπάθη της

απαγόρευσής τους, και επομένως αυτολογοκρίνονται. Οι πολίτες που ασκούν κριτική στην κυβέρνηση αντιμετωπίζουν συχνά προβλήματα με τις φορολογικές αρχές ή με άλλες κρατικές υπηρεσίες. Το τοπίο που διαμορφώνεται παραμένει εν πολλοίς συγκεχυμένο. Αρκετοί είναι εκείνοι που αδυνατούν να αντιληφθούν τι ακριβώς συμβαίνει και που πιστεύουν ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί εξακολουθούν να λειτουργούν. Το 2011, όταν στο πλαίσιο μιας έρευνας ζητήθηκε από κατοίκους της Βενεζουέλας να βαθμολογήσουν τη χώρα τους ως προς τη λειτουργία της δημοκρατίας (στην κλίμακα 1-10, με το 1 να αντιστοιχεί στο «καθόλου δημοκρατική» και το 10 στο «απολύτως δημοκρατική»), το 51% των ερωτηθέντων τη βαθμολόγησε από 8 και πάνω.⁵

Στο μέτρο που δεν υπάρχει κήρυξη στρατιωτικού νόμου ή αναστολή άρθρων του συντάγματος, ώστε να είναι σαφές ότι πρόκειται για δικτατορικό καθεστώς, είναι πολύ πιθανό μια κοινωνία να μην ακούει καν το καμπανάκι που χτυπάει, τον κώδωνα του κινδύνου. Όσοι καταγγέλλουν την κυβέρνηση για αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις συχνά θεωρείται ότι υπερβάλλουν ή ότι αρέσκονται στις καταγγελίες. Έτσι, για πολλούς η διάβρωση και η «αποψίλωση» της δημοκρατίας δεν γίνεται καν αντιληπτή.

Πόσο ευάλωτη είναι, όμως, η αμερικανική δημοκρατία σε τέτοιου είδους αρνητικές εξελίξεις; Ασφαλώς, στη χώρα μας τα θεμέλια της δημοκρατίας είναι πιο γερά, πιο στέρεα απ' ό,τι σε χώρες όπως η Βενεζουέλα, η Τουρκία ή η Ουγγαρία. Είναι, ωστόσο, και όσο στέρεα απαιτούν οι περιστάσεις;

Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, είναι αναγκαία μια κάποια αποστασιοποίηση από τις ειδήσεις, συχνά εντυπωσιασθη- ρικές, που κατακλύζουν καθημερινά τα μέσα μαζικής ενημέ- ρωσης, όπως επίσης απαιτείται και να αντλούνται όλα τα ανα- γκαία συμπεράσματα από το παρελθόν και την ιστορία άλλων χωρών. Μπορούμε έτσι να μάθουμε πολλά από τα λάθη των δημοκρατικών κομμάτων και ηγεσιών τα οποία κατά το παρελ- θόν άνοιξαν τον δρόμο σε κάθε είδους δικτατορίες και ολο- κληρωτισμούς, καθώς επίσης και να αξιοποιήσουμε την πείρα άλλων χωρών που κατόρθωσαν, λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα, να φράξουν τον δρόμο σε όσους επιβουλεύονταν το δημοκρατικό πολίτευμα. Επιπροσθέτως, μια συγκριτική ματιά σε διάφορες χώρες του κόσμου αποκαλύπτει πως λίγο πολύ οι ίδιες στρατηγικές χρησιμοποιούνται προκειμένου κάποιοι ηγέ- τες, αρχικά εκλεγμένοι, να καταλύσουν σταδιακά τις δημοκρα- τικές ελευθερίες και να επιβάλουν αυταρχικό καθεστώς. Στο μέτρο που η κατά κανόνα ακολουθούμενη πορεία και μέθοδος γίνεται φανερή, είναι και ευκολότερο για τις δημοκρατίες να αμυνθούν. Όσοι από μας ανησυχούμε για το μέλλον της δημο- κρατίας στη χώρα μας είναι ιδιαίτερα χρήσιμο να γνωρίζουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα σχέδια κάποιων (αρχικά εκλεγ- μένων) ηγετών να καταλύσουν τη δημοκρατία αποκρούστηκαν, ενώ σε άλλες περιπτώσεις όχι.

Είναι γνωστό πως σε όλες τις κοινωνίες, ακόμα και στις πιο υγιείς δημοκρατίες, εμφανίζονται κατά καιρούς δημαγωγοί, ενίοτε μάλιστα με ακραίες απόψεις. Μιλώντας για τις Ηνωμέ- νες Πολιτείες ειδικότερα, θα μπορούσε κανείς να αναφέρει τα ονόματα των Χένρι Φορντ, Χιούι Λονγκ, Τζόζεφ ΜακΚάρθι, Τζωρτζ Ουάλας. Οι δημοκρατίες δεν μπορούν να αποτρέψουν

την εμφάνιση κάθε είδους λαϊκιστών και δημαγωγών· μπορούν όμως να αξιοποιήσουν τη δυνατότητα που δίνεται στις πολιτικές ηγεσίες και στα πολιτικά κόμματα να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα ώστε να φράξουν τον δρόμο των δημαγωγών προς την εξουσία: άρνηση να τους δώσουν το κομματικό χρίσμα σε περίπτωση που θέτουν υποψηφιότητα, υποστήριξη κοινών υποψηφίων από όλα τα κόμματα ώστε να αποτραπεί η εκλογή ενός επικίνδυνου για τη δημοκρατία δημαγωγού κ.ά. Η απομόνωση των πολιτικών εξτρεμιστών απαιτεί πολιτικό σθένος και θάρρος. Όταν, αντιθέτως, τα συστημικά πολιτικά κόμματα δείχνουν ανοχή προς τους κάθε είδους ακραίους δημαγωγούς, λόγω ατολμίας, καιροσκοπισμού ή εσφαλμένων εκτιμήσεων, τότε η δημοκρατία κινδυνεύει.

Από την άλλη, από τη στιγμή που κάποιος ηγέτης επικίνδυνος για τους δημοκρατικούς θεσμούς πάρει την εξουσία, οι κίνδυνοι είναι πια σαφώς πιο ορατοί και άμεσοι. Συχνά οι δημοκρατικοί θεσμοί δεν αρκούν από μόνοι τους για να χαλιναγωγήσουν τις αυταρχικές τάσεις ενός εκλεγμένου ηγέτη. Ασφαλώς, τα δημοκρατικά κόμματα και οι δημοκρατικοί πολίτες, ως άτομα αλλά και στο πλαίσιο κοινωνικών οργανώσεων (συνδικάτα κ.λπ.), έχουν καθήκον να υπερασπιστούν το σύστημα και τους δημοκρατικούς θεσμούς. Ακόμα και οι θεσμοί, ακόμα και τα θεσμικά αντίβαρα δεν αρκούν από μόνα τους για να προστατεύσουν τη δημοκρατία από αυτούς που την απειλούν· απαιτούνται, επιπλέον, επαγρύπνηση και ενεργοποίηση των πολιτών. Η υπονόμηση και τελικά η κατάλυση της δημοκρατίας από αρχικά εκλεγμένους ηγέτες (λ.χ., Τσάβες) προϋποθέτει συχνά τον έλεγχο και τη χειραγώγηση αυτών καθαυτών των δημοκρατικών θεσμών, της δικαιοσύνης και των ανεξάρ-

τητων αρχών, την εξασφάλιση της υποστήριξης ή της ανοχής μέσων ενημέρωσης, την ανάδυση νέων κανόνων πολιτικής συμπεριφοράς, ώστε οι κυβερνώντες να βρεθούν σταδιακά σε σαφώς προνομιακή θέση έναντι των αντιπάλων τους. Το τραγικό παράδοξο στην περίπτωση του «εκλογικού δρόμου προς τον αυταρχισμό» είναι ότι αυτοί που επιδιώκουν την κατάλυση της δημοκρατίας χρησιμοποιούν συχνά τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς ώστε σταδιακά, «ανεπαισθήτως», ακόμα και νομιμοφανώς, να πετύχουν τον στόχο τους.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν ήδη μπει σε ολισθηρό δρόμο, εκλέγοντας το 2016 πρόεδρο ο οποίος δεν διακρίνεται ιδιαίτερα για τον σεβασμό του στους θεσμούς και τους κανόνες της δημοκρατίας. Η απρόσμενη νίκη του Ντόναλντ Τραμπ ήταν απόρροια όχι μόνο της λαϊκής δυσαρέσκειας αλλά και της αποτυχίας των Ρεπουμπλικάνων να αποτρέψουν την ανάδειξη ενός δημαγωγού όπως ο Τραμπ σε επίσημο υποψήφιο του κόμματος για την προεδρία.

Πόσο σοβαρή είναι η απειλή που αντιμετωπίζει η χώρα; Αρκετοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι «μας προστατεύει» το σύνταγμά μας, το οποίο περιλαμβάνει εκείνες ακριβώς τις διατάξεις που απαιτούνται για να αποτρέψουν δημαγωγούς όπως ο Τραμπ να υλοποιήσουν τα (αντιδημοκρατικά) σχέδιά τους. Το σύστημα των θεσμικών αντίβαρων, όπως το συνέλαβε και το σχεδίασε ο Τζέιμς Μάντισον στα τέλη του 18ου αιώνα, έχει αποδειχθεί έως τώρα λειτουργικό και αποτελεσματικό. Όπως το σύνταγμά μας κατάφερε να επιζήσει του Εμφυλίου πολέμου, της Μεγάλης Οικονομικής Κρίσης, του Ψυχρού Πολέμου και

του σκανδάλου Ουότεργκεϊτ, έτσι και τώρα θα καταφέρει, λένε κάποιοι, να επιζήσει του «τυφώνα» Τραμπ.

Δεν είμαστε τόσο σίγουροι. Από ιστορική άποψη, το σύστημα των θεσμικών αντίβαρων έχει πράγματι λειτουργήσει αποτελεσματικά έως τώρα, όχι όμως μόνο –ή έστω κυρίως– χάρη σε όσα προβλέπονται στο σύνταγμα. Οι δημοκρατίες λειτουργούν καλύτερα και έχουν μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής όταν οι συνταγματικές ρυθμίσεις ενισχύονται από άγραφους κανόνες. Στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών τέτοιοι κανόνες, ενισχυτικοί των θεσμικών αντίβαρων, ήταν αφενός το ότι η αντιπαλότητα μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων δεν ξεπερνούσε ποτέ ορισμένα όρια και αφετέρου η αυτοσυγκράτηση των πολιτικών αναφορικά με την άσκηση των όποιων θεσμικών προνομίων τους. Σε αυτούς τους πυλώνες βασίστηκε μεταξύ άλλων η δημοκρατία στη χώρα μας, κυρίως κατά τον 20ό αιώνα. Οι πρόεδροι, είτε προέρχονταν από τους Δημοκρατικούς είτε από τους Ρεπουμπλικάνους, δεν αμφισβητούσαν τις ισορροπίες του συστήματος, αποφεύγοντας τον πειρασμό να αξιοποιήσουν για κομματικούς σκοπούς το γεγονός ότι είχαν –για ένα διάστημα έστω– τη διακυβέρνηση της χώρας στα χέρια τους. Αυτοί οι κανόνες, αυτή η αμοιβαία ανοχή και η αυτοσυγκράτηση, χρησίμευαν σαν ένα είδος προστατευτικού κιγκλιδώματος για την αμερικανική πολιτική ζωή, επιτρέποντάς της να αποφεύγει ακραίες πολιτικές αντιπαλότητες και αντιπαράθεσεις, σαν αυτές που αποδείχθηκαν μοιραίες σε χώρες της Ευρώπης κατά τη δεκαετία του 1930 ή σε χώρες της Λατινικής Αμερικής κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970.

Σήμερα, ωστόσο, αυτά τα προστατευτικά κιγκλιδώματα δείχνουν να κλονίζονται. Η διάβρωση των δημοκρατικών θεσμών

ξεκίνησε στη χώρα μας κατά τη δεκαετία του 1980 και επιταχύνθηκε μετά το 2000. Έτσι, όταν ο Μπαράκ Ομπάμα εκλέχθηκε πρόεδρος το 2008, ήδη αρκετά στελέχη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος είχαν αρχίσει να εγκαταλείπουν τις αρχές της αμοιβαίας ανοχής και της αυτοσυγκράτησης και να υιοθετούν τη στρατηγική της με κάθε τρόπο ανόδου στην εξουσία. Μπορεί ο Ντόναλντ Τραμπ να επιτάχυνε αυτή την πορεία, αλλά δεν ήταν ο εμπνευστής της. Οι προκλήσεις με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπη η δημοκρατία στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν βαθύτερες ρίζες. Η παραβίαση των δημοκρατικών κανόνων στη χώρα μας είναι εν πολλοίς απόρροια του ότι η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο κομμάτων εξουσίας τείνει να πάρει ακραίες μορφές, να προσλάβει χαρακτηριστικά που άπτονται ακόμα και φυλετικών ή ταυτοτικών ζητημάτων. Οι προσπάθειες και τα βήματα που είχαν γίνει στις Ηνωμένες Πολιτείες προς την κατεύθυνση της φυλετικής ισότητας αμφισβητούνται σήμερα, καθώς η κοινωνία μας γίνεται όλο και πιο πολυφυλετική και πολυπολιτισμική, ενισχύοντας φωνές αντιδραστικές, που τροφοδοτούν περαιτέρω την πόλωση.⁶ Και βέβαια, η ιστορία διδάσκει ότι η ακραία πόλωση είναι κατά κανόνα η αιτία θανάτου των δημοκρατιών.

Οφείλουμε, λοιπόν, και εμείς από την πλευρά μας να κρούσουμε τον κώδωνα του κινδύνου. Οι Αμερικανοί εξέλεξαν το 2016 πρόεδρο έναν δημαγωγό, και μάλιστα σε μια εποχή που οι κανόνες οι οποίοι κάποτε προστάτευαν τη δημοκρατία μας είχαν ήδη αρχίσει να αγνοούνται ή να παραβιάζονται. Ωστόσο, έστω και αν το παράδειγμα άλλων χωρών δείχνει πως η πόλωση μπορεί να σκοτώσει μια δημοκρατία, δείχνει και κάτι ακόμα: ότι η καταστροφική αυτή πορεία δεν είναι ούτε αναπό-

φευκτη ούτε μη αναστρέψιμη. Επικαλούμενο και το παράδειγμα άλλων χωρών, αυτό το βιβλίο προτείνει στρατηγικές που οι πολίτες θα πρέπει να υιοθετούν –ή να αποφεύγουν, αντιστοίχως– αν θέλουν να επιβιώσει η δημοκρατία στη χώρα τους.

Πολλοί Αμερικανοί πολίτες ανησυχούν εξαιρετικά –και δικαίως– με όσα συμβαίνουν στη χώρα μας. Όμως η υπεράσπιση της δημοκρατίας μας απαιτεί κάτι περισσότερο από φόβο ή αγανάκτηση. Καλούμαστε να δείξουμε τόλμη αλλά και ψυχραιμία. Πρέπει να μάθουμε –αξιοποιώντας και το παράδειγμα άλλων χωρών– να ακούμε τα ανησυχητικά σήματα και να αποφεύγουμε τις σπασμωδικές κινήσεις. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι κάποιες βεβιασμένες κινήσεις και αντιδράσεις αποδείχθηκαν μοιραίες στην περίπτωση άλλων χωρών. Κατά το παρελθόν οι πολίτες κινητοποιήθηκαν όταν κινδύνευε η δημοκρατία, συχνά παρακάμπτοντας τις όποιες μεταξύ τους διαφωνίες, έστω και αν αυτές ήταν αρκετά βαθιές. Η Ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Υπάρχουν ωστόσο ομοιότητες ανάμεσα σε διαφορετικές χώρες και διαφορετικές εποχές. Στόχος αυτού του βιβλίου είναι να τις εντοπίσει και να τις αναδείξει πριν να είναι πολύ αργά.

Μοιραίες συμμαχίες

Κάποτε ένα άλογο και ένα ελάφι ήταν εχθροί. Το άλογο πήγε τότε σε έναν κυνηγό και του ζήτησε να το βοηθήσει για να εκδικηθεί το ελάφι. Ο κυνηγός συμφώνησε, αλλά είπε: «Αν θέλεις να νικήσεις το ελάφι, θα πρέπει να με αφήσεις να σου περάσω αυτή τη σιδεριά στο στόμα, ώστε να μπορώ να σε οδηγήσω με τα χαλινάρια· επίσης, πρέπει να με αφήσεις να σου βάλω αυτή τη σέλα στη ράχη, ώστε να μπορώ να κρατώ σταθερή πορεία ιππεύοντάς σε, όταν θα κυνηγήσουμε το ελάφι». Το άλογο συμφώνησε, κι έτσι ο κυνηγός σύντομα το σέλωσε και του πέρασε τα χαλινάρια. Όταν το άλογο, με τη βοήθεια του κυνηγού, πράγματι έδωσε το μάθημα που ήθελε στο ελάφι, είπε: «Και τώρα, κυνηγέ, βγάλε αυτά τα πράγματα απ' το στόμα και τη ράχη μου». «Όχι τόσο σύντομα, φίλε μου» είπε ο κυνηγός. «Τώρα που σε έχω ζεμένο και σελωμένο, προτιμώ για ένα διάστημα να σε κρατήσω έτσι».

Από τους *Μύθους* του Αισώπου

Στις 30 Οκτωβρίου 1922 ο Μπενίτο Μουσολίνι έφτασε στον σιδηροδρομικό σταθμό της Ρώμης, στις 10:55 π.μ., με το νυχτερινό τρένο από το Μιλάνο, έπειτα από πρόσκληση του βασιλιά της Ιταλίας, προκειμένου να αναλάβει να σχηματίσει κυβέρνηση.¹ Συνοδευόμενος από λίγους σωματοφύλακες, ο Μουσολίνι σταμάτησε πρώτα στο ξενοδοχείο Savoia και από εκεί, φορώντας μαύρο κοστούμι, μαύρο πουκάμισο και μαύρο σκληρό καπέλο, συνέχισε τη θριαμβευτική του διαδρομή προς το Κυρηνάλιο, όπου τον περίμενε ο βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄. Στη Ρώμη επικρατούσε σχετική αναταραχή, την οποία τροφοδοτούσαν κάθε είδους φήμες. Στους δρόμους της πόλης περπατούσαν οργανωμένες ομάδες μελανοχιτώνων. Ο Μουσολίνι, πάντα επιρρεπής στις θεατρικές κινήσεις και στις μεγαλοστομίες, μπαίνοντας στο Κυρηνάλιο, περπάτησε στο μαρμαρίνο δάπεδο του βασιλικού ενδιαίτηματος και είπε στον Βίκτορα Εμμανουήλ: «Συγγνώμη, μεγαλειότητα, για την εμφάνισή μου, αλλά έρχομαι κατευθείαν από το πεδίο της μάχης».²

Αυτή ήταν η αρχή της θρυλικής Πορείας προς τη Ρώμη, για την οποία επαίρονταν οι φασίστες και η οποία γιορταζόταν πανηγυρικά από το φασιστικό καθεστώς, ακόμα και με ειδικές εκδηλώσεις στα σχολεία της χώρας. Ο ίδιος ο Μουσολίνι έκανε ό,τι μπορούσε προκειμένου να καλλιεργήσει αυτό τον μύθο. Στον τελευταίο σταθμό πριν το τρένο του φτάσει στην ιταλική πρωτεύουσα, σκέφτηκε μάλιστα να κατέβει και να μπει στην πόλη έφιππος, περιστοιχισμένος από τους σωματοφύλακές του.³ Αν και τελικά αυτό το σχέδιο εγκαταλείφθηκε, ο Μουσολίνι θα προσπαθούσε εν συνεχεία με κάθε τρόπο να καλλιεργήσει τον μύθο ότι η άνοδός του

στην εξουσία ήταν, όπως ο ίδιος έλεγε, «επαναστατική πράξη», με την οποία και εγκαινιάστηκε η φασιστική περίοδος στην Ιταλία.⁴

Η αλήθεια, ωστόσο, ήταν πολύ λιγότερο ένδοξη. Ο κύριος όγκος των μελανοχιτώνων, αρκετοί από τους οποίους ήταν άοπλοι, ταλαιπωρημένοι και νησιτικοί, έφτασε στη Ρώμη αφού του είχε δοθεί στον ηγέτη τους η εντολή να σχηματίσει κυβέρνηση. Οι δυναμικές φασιστικές ομάδες αποτελούσαν καθημερινότητα στους δρόμους της Ιταλίας, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως τον Μουσολίνι τον έφερε στην εξουσία κάποιου είδους επανάσταση. Αξιοποιώντας την παρουσία του κόμματός του ήδη στο Κοινοβούλιο (έστω με 35 μόνο από τους 535 βουλευτές), τις αντιπαραθέσεις μεταξύ των συστημικών κομμάτων, τον φόβο που προκαλούσε στα αστικά και μικροαστικά στρώματα το ενδεχόμενο κομμουνιστικής επανάστασης, καθώς και τη δυναμική παρουσία 30.000 μελανοχιτώνων οι οποίοι δεν δίσταζαν να καταφύγουν στη βία, ο Μουσολίνι κατάφερε να πείσει τον άτολμο βασιλιά Βίκτορα Εμμανουήλ Γ΄ να του αναθέσει τη διακυβέρνηση της χώρας προκειμένου να θέσει τέλος στη γενική αναταραχή που επικρατούσε.

Με την τάξη να έχει «αποκατασταθεί», με το εργατικό κίνημα να έχει δεχτεί καίριο πλήγμα και με τα νηία της χώρας στα χέρια του Μουσολίνι, οι μετοχές στο ιταλικό χρηματιστήριο άρχισαν να ανεβαίνουν. «Παλαιές καραβάνες» του πολιτικού συστήματος, όπως ο Τζοβάνι Τζολίτι και ο Αντόνιο Σαλάντρα, καθώς και αρκετοί φιλελεύθεροι πολιτικοί τηρούσαν ευμενής στάση απέναντι στη νέα κατάσταση πραγμάτων, θεωρώντας ότι θα μπορούσαν να «αξιοποιήσουν» τον Μουσολίνι ή και να «τον φέρουν στα νερά τους». Όμως, όπως και το άλογο στον μύθο

του Αισώπου, αποδείχθηκε ότι, όταν το θέλπσαν, δεν ήταν πια εύκολο να απαλλαγούν από αυτόν.

Με κάποιες παραλλαγές, η ίδια λίγο πολύ ιστορία έχει επαναληφθεί σε διάφορες χώρες και σε διάφορες περιόδους του 20ού αιώνα. Ο Χίτλερ στη Γερμανία του Μεσοπολέμου, ο Ζετούλιου Βάργκας στη Βραζιλία, ο Αλμπέρτο Φουχιμόρι στο Περού, ο Ούγκο Τσάβες στη Βενεζουέλα, όλοι ήρθαν στην εξουσία με εκλογές, έχοντας συμμάχους εκπροσώπους του έως τότε πολιτικού κατεστημένου. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι πολιτικές ελίτ πίστευαν ότι η ανάθεση της διακυβέρνησης της χώρας στις «αντισυστημικές» δυνάμεις και στον ηγέτη τους θα οδηγούσε στην «εξημέρωση» και την αφομοίωσή τους, ώστε σύντομα να πάρουν εκείνοι και πάλι στα χέρια τους τα ηνία της χώρας. Ωστόσο, τα σχέδιά τους αποδείχθηκαν μπούμερανγκ: οι υπολογισμοί τους, απόρροια υπερβολικής αυτοπεποίθησης, αλαζονείας αλλά και φόβου για το πολιτικό μέλλον τους, ήταν εσφαλμένοι, κατά κανόνα με μοιραίες συνέπειες ακόμα και για αυτούς που είχαν παραδώσει τα κλειδιά της εξουσίας στον «αντισυστημικό» ηγέτη.

Γιατί έμπειροι πολιτικοί έκαναν –και κάνουν– αυτό το σφάλμα; Ως προς αυτό το ερώτημα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο ο Χίτλερ ήρθε στην εξουσία τον Ιανουάριο του 1933. Οι προθέσεις του και η επιλογή του υπέρ των δυναμικών μέσων και μεθόδων θα έλεγε κανείς πως είχαν γίνει φανερές ήδη από το 1923, με το λεγόμενο Πραξικόπημα της Μπιραρίας του Μονάχου, όταν προς στιγμής ένοπλες ομάδες εθνικοσοσιαλιστών και άλλων εθνικιστών απείλπσαν να

καταλάβουν την εξουσία στη βαυαρική πρωτεύουσα. Τελικά, το πραξικόπημα αντιμετωπίστηκε αποφασιστικά από τις τοπικές αρχές και ο Χίτλερ καταδικάστηκε σε φυλάκιση αρκετών ετών. Κατά τη διάρκεια της (σύντομης, τελικά) παραμονής του στη φυλακή, έγραψε μάλιστα το γνωστό βιβλίο-ιδεολογικό μανιφέστο του με τίτλο *Ο αγών μου (Mein Kampf)*. Σταδιακά, ωστόσο, ο Χίτλερ προσάρμοσε την τακτική του στις ανάγκες του κοινοβουλευτικού συστήματος, κάνοντας ολόένα και πιο αισθητή την παρουσία του κόμματός του στις εκλογικές αναμετρήσεις. Το πολιτικό σύστημα της Γερμανίας του Μεσοπολέμου βασιζόταν στο σύνταγμα που είχε ψηφιστεί το 1919 στη Βαϊμάρη, στυλοβάτες του οποίου ήταν κυρίως οι Σοσιαλδημοκράτες (SPD), το κόμμα του Κέντρου (Zentrum), που συσπείρωνε τους καθολικούς, και τα μικρότερα κόμματα του ευρύτερου φιλελεύθερου χώρου (DDP, DVP). Ωστόσο, παρά την πρόσκαιρη σταθεροποίηση στα μέσα της δεκαετίας του 1920, το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 1929 είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση του αριθμού των ανέργων, καθώς και την ενίσχυση των «αντισυστημικών» δυνάμεων, των δύο άκρων του πολιτικού φάσματος: των Κομμουνιστών (KPD) και των Εθνικοσοσιαλιστών (NSDAP).

Η αδυναμία σχηματισμού ισχυρής και αποτελεσματικής κυβέρνησης είχε ως αποτέλεσμα η Γερμανία να κυβερνάται ουσιαστικά ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 με προεδρικά διατάγματα, μέτρο που προβλεπόταν για έκτακτες περιπτώσεις από το σύνταγμα του 1919. Επίσης, ο πρόεδρος Πάουλ φον Χίντενμπουργκ (1925-34), διαθέτοντας εκτός των άλλων και αυξημένο κύρος λόγω του προχωρημένου της ηλικίας του και των στρατιωτικών επιτευγμάτων του κατά τη διάρκεια του

Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, διόριζε πλέον τον καγκελάριο της χώρας χωρίς καν αυτός να έχει πάντα την απαραίτητη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Οι προσπάθειες αυτών των ανίσχυρων διαδοχικών κυβερνήσεων όσο και του προέδρου Χίντενμπουργκ να περιορίσουν τη δυναμική δράση των δύο άκρων, Κομμουνιστών και Ναζί, θα αποδεικνύονταν ανεπαρκείς και εντέλει άκαρπες. Έτσι, ο Χάινριχ Μπρύνινγκ, οικονομολόγος με κύρος και στέλεχος του κόμματος του Κέντρου (αργότερα θα κατέφυγε στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου και θα δίδασκε στο Χάρβαρντ), προσπάθησε χωρίς επιτυχία να ανατάξει τη γερμανική οικονομία. Η παραμονή του Μπρύνινγκ στο αξίωμα του καγκελάριου (1930-32) δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, με αποτέλεσμα ο Χίντενμπουργκ να ορίσει καγκελάριο τον Φραντς φον Πάπεν, γόνο παλιάς αριστοκρατικής οικογένειας, και εν συνεχεία, μετά τον Ιούνιο του 1932, τον πρώην υπουργό Άμυνας, στρατηγό Κουρτ φον Σλάιχερ, φίλο αλλά και πολιτικό αντίζηλο του Φον Πάπεν. Ωστόσο, χωρίς κοινοβουλευτική πλειοψηφία, αυτές οι εφήμερες κυβερνήσεις φαινόταν πολύ δύσκολο να βγάλουν τη χώρα από το οικονομικό και πολιτικό αδιέξοδο.

Έτσι, στα τέλη Ιανουαρίου του 1933, ποικίλοι –και συχνά ανταγωνιστικοί μεταξύ τους– συντηρητικοί κύκλοι και εκπρόσωποι του οικονομικού, πολιτικού και στρατιωτικού κατεστημένου συμφώνησαν να αναλάβει καγκελάριος ο Χίτλερ. Μπορεί κατά βάθος όλοι αυτοί να περιφρονούσαν τον ηγέτη των Εθνικοσοσιαλιστών, αλλά γνώριζαν πολύ καλά πως είχε διόλου ευκαταφρόνητη μαζική υποστήριξη. Και κυρίως, βέβαια, πίστευαν ότι θα μπορούσαν να τον ελέγχουν.

Στις 30 Ιανουαρίου 1933 ο Φον Πάπεν, ένας από τους

εγκέφαλους αυτού του σχεδίου, προσπάθησε να κάμψει και τις τελευταίες αντιστάσεις για το πρόσωπο και τον ρόλο του Χίτλερ, καθησυχάζοντας τους συνομιλητές του: «Θα τον χρησιμοποιήσουμε. [...] Σε δύο μήνες από τώρα θα τον έχουμε σπρώξει τόσο στη γωνία, ώστε θα ασφυκτιά». ⁵ Πιο εσφαλμένη εκτίμηση της κατάστασης που έμελλε να διαμορφωθεί θα ήταν δύσκολο να υπάρξει.

Οι Steven Levitsky και Daniel Ziblatt, πολιτικοί επιστήμονες και καθηγητές στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, έχουν μελετήσει πάνω από είκοσι χρόνια την κατάλυση των δημοκρατιών σε Ευρώπη και Λατινική Αμερική. Αντλώντας από δεκαετίες έρευνας και μια ευρεία γκάμα ιστορικών και παγκόσμιων παραδειγμάτων από την Ευρώπη του 1930 έως τη σύγχρονη Ουγγαρία, την Τουρκία, τη Βενεζουέλα, καθώς και τον Αμερικανικό Νότο, επιχειρούν να εξηγήσουν την ασθένεια που πλήττει τη δημοκρατία, αλλά και τι πρέπει να κάνουμε για να αποφύγουμε τον αργό θάνατό της.

Οι συγγραφείς υποστηρίζουν πως στην εποχή μας οι δημοκρατίες δεν τελειώνουν πλέον μ' έναν πάταγο – μια επανάσταση, κάποιο στρατιωτικό πραξικόπημα, ένα κίνημα, έναν εμφύλιο πόλεμο– αλλά μέσω της αργής αλλά σταθερής αποδυνάμωσης των θεσμών, όπως η δικαιοσύνη και τα ΜΜΕ, και της σταδιακής αποσάθρωσης πολιτικών κανόνων που ισχύουν χρόνια. Έτσι, η διάβρωση της δημοκρατίας συντελείται ανεπαίσθητα και η κατάλυσή της επέρχεται με τη σταδιακή ολίσθηση προς τον απολυταρχισμό, η οποία ξεκινάει από την εκλογική κάλπη.

Το *Πώς πεθαίνουν οι δημοκρατίες* αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική και εμπεριστατωμένη συμβολή στην παγκόσμια συζήτηση για την κατάσταση της δημοκρατίας σήμερα.

ISBN:978-618-03-16148

9 786180 316148

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 81614